

HOOFSTUK 4

WIE IS EK EN WAARHEEN IS EK OP PAD ...

ADOLESENSIE AS 'N LEWENSFASE VANUIT 'N PSIGOSOSIALE TEORETIESE PERSPEKTIEF

AGTERGROND VAN HIERDIE HOOFSTUK

Adolesensie as ontwikkelingsfase eindig vanuit 'n sosiale oogpunt gesien wanneer die individu onafhanklik en selfonderhoudend is, volwasse rolle begin vervul soos beroepsbeoefening, in die huwelik tree en met 'n gesin begin. Vanuit 'n psigologiese oogpunt word individue volwasse beskou wanneer hulle seker is van 'n eie identiteit, emosioneel onafhanklik van die ouers optree, 'n eie waardestelsel ontwikkel het en in staat is om volwasse liefdesverhoudings en vriendskapsverhoudings aan te knoop (Thom in Louw, 1990:393). Die vervulling van hierdie rolle sou aanduidend wees van geestesgesonde persoonlikheidsontwikkeling. Selfaanvaarding staan sentraal tot geestesgesonde persoonlikheidsontwikkeling en is belangrik as 'n integrale deel van identiteitsontwikkeling.

Aangesien identiteitsontwikkeling die belangrikste ontwikkelingsuitkoms is van adolesensie word dit belig as dié primêre fokus van hierdie hoofstuk. Dit is slegs wanneer die terapeut bewus is van die ontwikkelingsaspekte van die adolessent wat geskaad kon geword het as gevolg van die mishandeling, dat dit tydens terapie aangespreek kan word.

4.1 INLEIDING

Wie is ek? (Parrott, 1993: 15; Jacobs & Vrey, 1982: 18)

Hierdie vraag moet 'n persoon kan beantwoord teen die einde van die adolessente fase. Die mate waartoe hierdie vraag beantwoord kan word al dan nie, is aanduidend in watter mate die adolessent gereed is om die verantwoordelikhede van volwassenheid te kan aanvaar.

Die volgende is 'n uittreksel uit 'n adolessent se skrywe oor die warboel van gedagtes wat beleef word tydens hierdie fase en waar seksuele mishandeling verswarend inwerk in die beantwoording van bogenoemde vraag:

*As a teenager who is just discovering her identity for the first time,
simultaneously attempting to redefine myself seems an insurmountable challenge.
All of the normal issues adolescents go through of becoming autonomous
from one's parents become even more complex.
When my mother gives me room to do what I need to do,
I feel abandoned, and when she doesn't listen to a concern I have,
I spiral into a quicksand of self-doubt and fear.
Many would say that being a teenager is the most difficult stage of life.
When you add recovery from abuse to that, it is unbearable.
In an article on sexual abuse, Andrew Vachss writes,
"You carry the cure in your own heart."
And he's right.
People tell me that you remember when you're ready to.
I don't always feel that way, but intellectually, I can see that.
No matter what developmental stage one is at, facing abuse is never easy.
As a young survivor, I do not seek to figure out whose experience is more difficult,
and I ask that you do the same.
Instead of telling me how lucky I am, please listen to me,
validate me, and support me.
Putting labels on me doesn't aid my healing process,
it only feels as though I am once again not being heard.
I know we all carry the cure within us, no matter what our age.
I believe that together we can find it.
- Anoniem -*

Adolessensie het 'n verskillende betekenis in verskillende gemeenskappe. So byvoorbeeld word 'n Joodse seun in die religieuse gemeenskap as 'n volwassene aanvaar na sy *bar mitzvah* op die ouderdom van dertien jaar. In die swart gemeenskap word 'n seun, ongeag sy ouderdom, as 'n man aanvaar ná die inisiasieproses. Baie van hierdie 'mans', selfs so oud as 25 jaar, is egter nog ekonomies afhanklik van hul gesinne aangesien hulle nog steeds skool bywoon of omdat hulle nie werk kan kry nie. In die regstelsel word

iemand op die ouderdom van 18 jaar as volwasse beskou (Hickson & Kriegler, 1996: 101-102).

In die ontwikkelingsielkunde word 'n adolessent gereken as 'n persoon in die ontwikkelings stadium wat strek vanaf puberteit tot en met die bereiking van volwassenheid. Ouderdomsgewys is dit vanaf ongeveer 12 tot 18 jaar vir dogters en 13 tot 21 jaar vir seuns (Plug, *et al.*, 1997: 7). In linguistiese verband word adolessensie gereken as die lewensperiode van puberteit tot mondigheid – vir 'n seun van ongeveer 14 tot 21 jaar en vir 'n meisie van 12 tot 21 jaar (Odendal, 1994: 16).

Adolessente word vir hierdie studie geag as persone onder die ouderdom van 23 jaar wat nog nie ekonomies die arbeidsmark betree het nie en wat nog in die fase van studie verkeer, hetsy sekondêr of tersiêr. Adolessensie word gesien as 'n oorgangsperiode tussen kindwees en volwassenheid (Neethling & Rutherford (1999: 38). Dit begin met die fisieke veranderings en eindig met die aanvaarding van die verantwoordelikhede van 'n volwassene in die samelewing. Hierdie verantwoordelikhede lê op die sosiale, maatskaplike, ekonomiese en politieke terreine. Vir die implikasie van hierdie studie beteken adolessensie dus die tydperk van iemand wat nog 'in wording' is en nog nie voltyds die arbeidsmark betree het en daardeur 'n werksidentiteit kon aanneem nie. Mense is egter hul lewe deur 'iemand in wording', maar die adolessente ontwikkelingsfase is die voorloper tot volwassenheid waar die persoon onafhanklik en outonoom behoort te kan funksioneer.

Etlke teorieë, gegrond op verskillende standpunte, is deur verskeie persone geformuleer oor die proses van ontwikkeling. Vervolgens sal 'n aantal van hierdie teorieë bespreek word waarna die navorser ook die keuse vir die teorie wat sy gebruik het, sal verduidelik.

4.2 TEORETIESE PERSPEKTIEF BINNE HIERDIE NAVORSINGSTUDIE

4.2.1 INLEIDING

Die siening dat daar tussen die kinderjare en volwassenheid 'n oorgangstadium, naamlik adolessensie, bestaan, kan as 'n uitvloeisel van moderne ontwikkeling in

samelewingspatrone beskou word. Tydens die Middeleeue is kinders as 'onvolwasse volwassenes' beskou. Daar is byvoorbeeld geglo dat kinders dieselfde belangstellings as volwassenes het en hulle moes dan ook op 'n vroeë leeftyd reeds begin werk. Eers in 1880 word adolessensie as 'n stadium tussen die kinderjare en volwassenheid onderskei, maar die wetenskaplike bestudering van adolessensie kry eers na 1904 sy beslag (Thom in Louw, 1990: 396-397).

Verskillende teoretiese perspektiewe oor adolessensie word in die literatuur gevind. Daar sal slegs kortliks verwys word na hierdie perspektiewe waarna die navorser die keuse van die teoretiese perspektief deur haar gekies, sal bespreek en motiveer.

4.2.1.1 BIOLOGIESE TEORIE

G. Stanley Hall word allerweë beskou as die vader van die psigologie van die adolessent. Sy beskrywing van sy werk *Adolescence* het bygedra tot die ontstaan van die siening dat adolessensie 'n periode van storm-en-drang of 'n periode van spanning en gemoedskommeling is (Louw, 1990: 398). Hy baseer sy rekapituleringsteorie op Darwin se evolusieteorie waar hy adolessensie as oorgangstadium tussen die barbaarse en beskaafde stadia van die ontwikkeling van die menslike spesie vergelyk. Darwin was van mening dat die barbaarse impulse tydens hierdie oorgangstadium in konflik met die beskaafde impulse kom. Volgens Hall ervaar adolessente 'n soortgelyke konflik. Hall sien adolessensie verder as 'n tydperk waarin individualiteit ontwikkel en omskryf dit as 'n hergeboorte, waarna hoër en kompleksere menslike kenmerke manifesteer en waartydens die invloed van die omgewing geminimaliseer word (Weiten & Lloyd, 1997: 339-340).

4.2.1.2 ORGANISMIESE TEORIE

Die organismiese teorieë beklemtoon verandering in die mens as gevolg van biologiese funksies en kontekstuele kragte. Bydraes tot hierdie teorie is onder andere gelewer deur Sigmund Freud en Jean Piaget.

Freud beklemtoon in sy teorie die psigo-seksuele ontwikkeling van die adolessent. Sy psigoanalitiese teorie stem ooreen met Hall se siening van 'n tydperk van storm-en-drang.

Freud beklemtoon die herontwaking en toename van seksuele drange wat gepaard gaan met die liggaamsveranderinge tydens puberteit (Meyer, *et al.*, 1988: 48-53).

Piaget beklemtoon dat menslike ontwikkeling deur vier stadia van kognitiewe ontwikkeling gaan. As voorstander van die kognitief-strukturele benadering beskou hy intelligensie as die individu se aanpassing by die omgewing. Intelligensie, volgens hom, word bepaal deur faktore soos sosiale oordrag van kennis, ondervinding wat die individu met die omgewing opdoen asook ryping en ekwilibrasie (Thom in Louw, 1990: 348).

4.2.1.3 LEERTEORIE

B.F. Skinner en Albert Bandura beklemtoon dat verandering deur leer geskied. Volgens Skinner word gedrag gevorm deur positiewe en negatiewe versterking (operante kondisionering). Bandura verduidelik deur die sosiale leerteorie dat modellering 'n belangrike invloed uitoefen op persoonlikheidsontwikkeling. Persoonlikheidsontwikkeling geskied geleidelik en is deel van 'n daaglikse proses. Volgens hom doen adolessente wat hulle volwassenes sien doen. Hy noem dit wederkerige determinisme (Meyer, *et al.*, 1988: 235).

4.2.1.4 SOSIOLOGIESE TEORIE

Die sosiologiese teorieë beklemtoon alle sosiale faktore. Hierdie teorieë se bydraes kom onder andere vanaf Kurt Lewin en Robert Havighurst.

Sekere opsigte van Lewin se veldteorie kom ooreen met die storm-en-drang benadering. Lewin sien die adolessente periode as 'n oorgangstadium waartydens die adolessent van groeplidmaatskap verander. Die adolessent behoort gedeeltelik aan die kindergroep en gedeeltelik aan die volwassegroep. Lewin wys ook daarop dat die rol van individuele en kultuurverskille nie buite rekening gelaat moet word wanneer adolessente se gedrag en ontwikkeling beskryf word nie. Volgens hom sal die aard van die adolessent se ontwikkeling beïnvloed word deur hoe lank die adolessente periode in die kultuur duur; die mate waarin die kultuur onderskei tussen die kinder- en volwassejare, die

gestruktureerdheid van die gedragsriglyne vir die adolessent en die houdings en waardes ten opsigte van adolessensie (Louw, 1990: 399).

Havinghurst is van mening dat die ervarings van adolessente betekenisvol van mekaar verskil as gevolg van hul gesinsagtergrond soos byvoorbeeld die sosiale klas van die ouers asook die ekonomiese stand van die gesin.

4.2.1.5 HISTORIESE OF ANTROPOLOGIESE TEORIE

Hierdie teorie beklemtoon verandering as gevolg van die tydsgewrig (era) en kultuur. Bydraes tot hierdie siening kom onder andere vanaf Ruth Benedict en Margaret Mead. Volgens hulle is die ontwikkeling in geïndustrialiseerde samelewings hoogs gediskonnekteer: seksuele rolle, verantwoordelikhede en dominansie word ontoereikend ingeskerp by adolessente terwyl hierdie gedrag meer geleidelik aangeleer word deur kinders in primitiewe gemeenskappe (Louw, 1990: 399).

4.2.1.6 PSIGOSOSIALE TEORIE

Die navorser kies Erik Erikson se psigososiale teorie om adolessensie as ontwikkelingsfase in perspektief te plaas. Dit word in hierdie hoofstuk bespreek onder 4.2.2.

Die verwerwing van 'n eie identiteit is 'n kern-ontwikkelingstaak vir adolessente. Adolessensie as ontwikkelingsfase word gekenmerk deur fisiese en emosionele groei waartydens individue vreemdelinge vir hulself word. Wanneer adolessente en in die algemeen ook individue 'n eie identiteit verwerf het, word onsekere optredes soos die verandering van klerestyl, onseker taalgebruik, deurmekaar gedagtes en gevoelens agtergelaat vir 'n vaste gevoel van selfwaarde wat ingebed is in die sekuriteit van 'n persoonlike identiteit (Parrott, 1993: 15,16). Met genoemde in gedagte word Erikson se teorie ten opsigte van adolessensie asook die navorser se keuse vir hierdie teorie, vervolgens bespreek.

4.2.2 ERIKSON SE TEORETIESE BESKOUING VAN DIE KONSEP "ADOLESENSIE" AS EKSEMPLAAR VAN DIE PSIGOSOSIALE LEERTEORETIESE BENADERING TOT DIE KONSTRUK

As teoretiese vertrekpunt in hierdie studie word die **psigososiale teorie** van Erik Erikson gebruik om adolensensie as ontwikkelingsfase in perspektief te plaas. Die keuse van die navorser vir hierdie teorie kan soos volg verduidelik word:

- Eerstens omvat hierdie teorie **groei** oor die **totale lewensduur** van die mens. Hierdie perspektief maak dit moontlik om te kyk na die gevolge wat verandering tydens 'n ontwikkelingsstadium inhou vir **latere funksionering**. Dit benadruk die **impak van verhoudings** tydens die verskillende lewensfases. Besondere klem word byvoorbeeld geplaas op die kwaliteit van 'n kind se **omgewing** en die invloed wat dit het op latere ontwikkeling van die kind asook die psigososiale vaardighede van andere wat verantwoordelik is vir die kind se versorging.
- Tweedens gaan die psigososiale teorie uit vanaf die aanname dat individue ook deel kan hê aan hul eie psigologiese ontwikkeling tydens elke fase van die lewe. Hierdie teorie erken dat mense hul **eie ervarings kan integreer, organiseer en konseptualiseer** ten einde hulself te beskerm, maar ook om self **rigting** aan hul lewe te gee. Mense is dus nie net uitgelewer aan biologiese en omgewingsinvloede nie. Eweneens word hierdie standpunt gehuldig deur die narratiewe benadering wat deel uitmaak van een van die fokuspunte van hierdie studie.
- Derdens neem hierdie teorie in ag dat die **kultuur** 'n aktiewe bydrae lewer tot individuele groei. Tydens elke lewensfase is daar kulturele verwagtinge, aspirasies, moontlikhede en sosiale verwagtinge wat eise stel aan die individu. Hierdie eise bring sekere reaksies na vore wat op hul beurt 'n invloed uitoefen op die sosiale omgewing waarbinne individue hul vaardighede ontwikkel. Die belangrike skakel tussen die individu en die wêreld daarbuite is 'n sleutelmeganisme in ontwikkeling (Newman & Newman, 1997: 57-58; Meyer in Meyer, Moore & Viljoen, 1988: 156-157).

Die psigososiale teorie verteenwoordig menslike ontwikkeling as 'n produk van interaksie tussen individue se geestelike teenwoordigheid, hul behoeftes, moontlikhede, die samelewingsbronne, samelewingsverwagtinge en sosiale eise (Newman & Newman, 1997: 59).

Met die insluiting van hierdie teorie onderskryf die navorser die beginsel dat daar 'n voortdurende **interaksie tussen individue en hul sosiale en kulturele omgewings** is. Die navorser het kennis geneem daarvan dat sielkundiges (Louw, van Ede & Louw, 1998: 390) tans 'n meer gebalanseerde standpunt inneem oor hierdie ontwikkelingsfase en ondersteun hierdie standpunt. Resente sienings huldig die standpunt dat dié ontwikkelingsfase vir die meeste adolessente redelik gelykmatig verloop in teenstelling met vorige aannames dat dit 'n fase van storm-en-drang is. Adolessensie word nie meer as 'n krisisperiode beskou nie, maar eerder as 'n oorgangsperiode in ontwikkeling tussen die kinderjare en volwassenheid. Wanneer die fase van adolessensie bestudeer word, is dit egter belangrik om die diversiteit en kompleksiteit van die adolessent se liggaamlike ontwikkeling, sy denke, gevoelens en gedrag in ag te neem (Thom in Louw, 1990: 395).

Ingrypende sosiale, persoonlike en gesinsveranderinge bring trauma mee en vergroter aanpassings in individue se lewens en laat hulle met groter vraagstukke. Adolessensie gaan gepaard met ingrypende liggaamlike, persoonlikheids- en sosiale ontwikkeling en het die navorser se besluit rondom die keuse van die psigososiale teorie beïnvloed en gerig.

Die psigososiale teorie is gebaseer op ses konsepte, naamlik:

- die fases van ontwikkeling (bespreek onder 4.2.3; sien ook tabel 4.1);
- die ontwikkelingstake (bespreek onder 4.2.3; sien ook tabel 4.1);
- die psigososiale krisis (sien tabel 4.1);
- die verwerwing van psigososiale modaliteite en die sentrale proses waarbinne die krisis opgelos word binne elke stadium (bespreek onder 4.2.3; sien ook tabel 4.2);
- 'n netwerk van betekenisvolle verhoudinge (bespreek onder 4.2.4; sien figuur 4.1);
en
- hanteringsgedrag (*coping*) – die gedrag wat mense spontaan genereer ten einde uitdagings te hanteer (bespreek onder 4.2.5).

4.2.3 FASES VAN ONTWIKKELING, DIE ONTWIKKELINGSTAKE EN DIE PSIGOSOSIALE KRISIS

Volgens Erikson is daar **agtt ontwikkelingsstadia of psigososiale fases wat verteenwoordigend is van die mens se lewe**. Elke ontwikkelingsstadium word gekenmerk deur 'n verskillende psigososiale krisis wat deur die individu suksesvol

deurgewerk moet word. Elke nuwe fase inkorporeer die bates wat verwerf is vanuit die vorige stadia. In elke fase word die vaardighede wat vanuit vorige stadia verwerf is, gebruik as die basis vir die bemeestering van die volgende uitdaging soos wat dit vergestalt word in die ontwikkelingstaak, psigososiale krisis en in die vorming van betekenisvolle verhoudings eie aan die nuwe ontwikkelingsfase. Hierdie faktore dien as die **eksperimentele basis** vir leer en dus vir nuwe ontwikkeling binne die persoon self. Elke stadium is uniek en lei tot die bemeestering van nuwe vaardighede wat nuwe moontlikhede impliseer.

Die ontwikkelingsstadium-konsep suggereer dat areas ontwikkel word wat lei tot òf meer bevoegdheid òf tot konflik wat gedrag verklaar. Gedurende elke stadium word die persoon gekonfronteer met 'n eiesoortige probleem wat die integrasie van persoonlike behoeftes en vaardighede in ooreenstemming met die sosiale voorskrifte van die kultuur vereis. Die eindproduk is 'n nuwe oriëntasie en 'n nuwe stel vaardighede wat deelname aan sosiale interaksie moontlik maak (Newman & Newman, 1997: 60-61; Wu, 2001:3*).

Die aanname wat gemaak word vanuit hierdie teorie is dat die psigologiese ontwikkeling wat tydens elke stadium voltooi word, 'n beduidende invloed het op die daaropvolgende stadia. Volgens Erikson volg die stadia van ontwikkeling 'n **epigenetiese beginsel** wat beteken dat die biologiese plan vir groei outomaties en sistematies funksioneer totdat die organisme ten volle ontwikkel het. Daar kan nie terugbeweeg word na 'n vorige stadium nie, aangesien die biologiese groeiplan dit onmoontlik maak, maar **konflikte voortspruitend uit vorige fases kan deurgewerk en geïntegreer word vir die verkryging van nuwe insigte en perspektiewe** (Capps, 1983: 22-24; Meyer in Meyer, *et al.*, 1988: 163; Newman & Newman, 1997: 63-64).

Bogenoemde kan saamgevat word deur daarop te wys dat hierdie **totaliteitskarakter** van ontwikkeling die volgende implikasies het:

- Indien die persoon die krisis onsuksesvol hanteer, lewer dit meer probleme op vir die hantering van daaropvolgende krisisse. Die suksesvolle oplossing van elke ontwikkelingskrisis daarenteen vergemaklik die hantering van latere krisisse.
- Die individu kry later weer die geleentheid om krisisse wat op een stadium nie bevredigend opgelos kon word nie, opnuut en met meer sukses te hanteer. Spontane herstel van ontwikkelingsprobleme is dus moontlik.

'n Verduideliking van die ontwikkelingstadia, 'n beskrywing daarvan en die positiewe en negatiewe uitkomst word bondig in tabel 4.1 weergegee. Die suksesvolle bemeestering van die ontwikkelingstaak word telkens beïnvloed deur die oplossing van die psigososiale krisis wat die vorige stadium voorafgegaan het.

Indien daar in die vorige stadium 'n positiewe uitkoms gegenerer is, betree die individu die volgende stadium met nuutverworwe vaardighede en 'n hoë mate van persoonlike waarde wat die persoon in staat stel om die uitdagings van die volgende fase aan te durf. Die vaardighede wat aangeleer is in die betrokke fase stel die persoon dan in staat om die psigososiale krisis (tabel 4.2) op te los. **Taakbereiking en krisisoplossing konstitueer saam menslike ontwikkeling.**

Tabel 4.1 Die agt ontwikkelingstadias volgens Erikson

FASE VAN ONTWIKKELING	PSIGO-SOSIALE KRISIS: UITKOMS	BESKRYWING	POSITIEWE UITKOMS	NEGATIEWE UITKOMS
1: babastadium (0 – 1 jaar)	basiese vertroue teenoor wantroue: hoop	gedurende die eerste jare van die lewe is die baba van ander afhanklik vir kos, warmte en liefde en moet daarom die ouer(s) ¹⁷ geheel en al kan vertrou vir die voorsiening hiervan	indien hierdie behoeftes konstant en responsief deur die ouer(s) bevredig word, ontwikkel die baba 'n noue band met die ouer(s) en leer die baba om die omgewing in die algemeen te vertrou	indien die behoeftes nie bevredig word nie, leer die baba om mense en die omgewing nie te vertrou nie
2: peuters (1 – 2 jaar)	outonomie teenoor skaamte en twyfel: wilskrag	peuters leer om te loop, praat, selfversorgend te wees in die toilet en om self take aan te pak; deur selfkontrole en selfversekerdheid kan hierdie fase aangepak word	ouers moedig kinders aan om inisiatief te gebruik en herversker hulle wanneer hulle foute begaan; kinders ontwikkel dan selfvertroue wat nodig is om situasies in die toekoms te hanteer waarby keuses, beheer en onafhanklikheid betrokke is	indien ouers oorbeskermend is of kinders se pogings tot onafhanklikheid afkeur, mag hulle skaam begin raak oor hulle gedrag of selftwyfel mag ontwikkel in hul eie vermoëns
3: vroeë kinderjare (2 – 6 jaar)	inisiatief teenoor skuld: doelgerigheid	'n toenemende vermoë om self rond te beweeg kenmerk dié stadium; die kind is in staat om op eie inisiatief te handel; bring meer sosiale interaksie tussen mense mee; hulle moet leer om 'n balans te ontwikkel tussen gretigheid tot meer avontuur en verantwoordelikheid; hulle moet ook beheer oor hul impulse en kinderfantasieë begin uitoefen	indien ouers kinders aanmoedig, maar konstant dissipline toepas, leer kinders aanvaarding vir dit wat hulle verkeerd doen, dat sekere dinge nie toelaatbaar is nie, maar sal hulle doelgerig hul verbeelding gebruik in rolspeler	kinders mag skuldgevoelens ontwikkel en mag tegelyk glo dat dit verkeerd is om onafhanklik te ontwikkel
4: skooljare (6 – 12 jaar)	arbeidsaamheid teenoor minderwaardigheid: bekwaamheid	skooltoetreding is een van die belangrikste gebeurtenisse tydens hierdie fase; kinders leer vaardighede aan en begin self vaardighede ontwikkel om die oorgang te maak vanaf die huis na die wêreld van die portuurgroep	kinders ontwikkel 'n waarde van bekwaamheid indien hulle * die plesier in intellektuele stimulasie ontdek; * die plesier ervaar van produktief te wees; en * sukses bereik	'n gevoel van minderwaardigheid ontstaan indien hierdie uitkoms nie bereik word nie
5: adolessensie (12 – 18 jaar)	identiteit teenoor rolverwarring: betroubaarheid	die vraag: 'wie is ek?' moet tydens hierdie ontwikkelingsfase beantwoord word; adolessente moet vroeëre konflikte op 'n	'n sekerheid oor 'n eie identiteit en 'n gereedheid om toekomsplanne in werking te stel, is 'n bewys van sukses-	verwarring, 'n onvermoë om besluite te neem en keuses te maak veral ten opsigte van 'n beroepslewe

¹⁷ Binne hierdie konteks beteken dit ouer(s) of versorgers.

FASE VAN ONTWIKKELING	PSIGO-SOSIALE KRISIS: UITKOMS	BESKRYWING	POSITIEWE UITKOMS	NEGATIEWE UITKOMS
		gesonde manier kan oplos en dit kan integreer; 'n sterk gevoel van onafhanklikheid, bevoegdheid en dat adolessente in beheer is, maak dat hulle gereed voel vir die "identiteitskrisis" wat deur Erikson gereken word as dié belangrikste konflik wat hanteer moet word	volle integrasie	en sosiale rolle asook seksuele oriëntasie, is kenmerke van nie-suksesvolle integrasie
6: vroeë volwassenheid (18 - 25 jaar)	intimiteit teenoor isolasie: liefde	liefdesverhoudings is gedurende hierdie ontwikkelingsfase die belangrikste gebeurtenis; ontwikkeling is nie volledig afgehandel indien 'n persoon nie intimiteit kon bereik nie; indien 'n persoon nog nie identiteit bereik het nie word 'n gekommitteerde verhouding altyd gevrees en mag daar onttrek word in isolasie	volwasse individue kan naby verhoudings vorm en met ander hul identiteit deel	'n vrees vir gekommitteerde verhoudings; 'n gevoel van isolasie en 'n onvermoë om op enigiemand in die wêreld staat te maak, kenmerk 'n gebrek aan suksesvolle integrasie in hierdie fase
7: volwassenheid (25 - 65 jaar)	generatiewiteit teenoor selfbeheptheid en stagnasie: sorgsaamheid	"generatiewiteit" verwys na die vermoë om buite die self te kyk na ander en om om te gee vir ander deur byvoorbeeld ouerskap; Erikson reken dat volwassenes kinders net so nodig het soos wat kinders volwassenes nodig het; hierdie fase word gekenmerk deur die behoefte om 'n lewende nalatenskap daar te stel	deur kinders voort te bring en te troetel of deur die volgende generasie te help op verskillende maniere is moontlikhede om hierdie krisis op te los	indien die krisis nie suksesvol opgelos word nie, bly die persoon selfgesentreerd en ervaar die persoon stagnasie later in die lewe
8: laatvolwassenheid (65 jaar tot en met die dood)	ego-integriteit teenoor vertwyfeling: wysheid	reflektering oor die persoon se lewe en die evaluasie daarvan kenmerk hierdie stadium	indien mense 'n gevoel van vervulling beleef asook 'n eenheid binne hulself ervaar en met andere, kan hul die naderende dood met 'n gevoel van ego-integriteit aanvaar	individue verval in wanhoop en leef in vrees vir die dood

(Saamgestel uit: Erikson, 1980: 63-107; Meyer, *et al.*, 1988: 167-171;; Newman & Newman, 1997: 60-65; Wu, S., 2001: 1-3*)

Uit die voorafgaande tabel is dit duidelik dat die ontwikkeling van individue gekenmerk word deurdat **basiese ontwikkelingstake bepaal word deur die interaksie tussen**

biologie en kultuur. Daar is 'n **voorspelbare konflik** aanwesig binne elke fase wat ontstaan as gevolg van die diskrepansie tussen individue se vaardighede en hul vermoë om te voldoen aan die verwagtings en uitdagings van die fase waarbinne hulle hulself bevind.

Ontwikkeling is dus die produk van interaksie en integrasie ten opsigte van die volgende drie faktore:

- biologiese evolusie en die biochemiese basis van gedrag;
- die interaksie van individue met hul omgewing – veral dan hul onmiddellike sosiale groep en sosiale instelling; en
- die bydraes wat individue maak tot hul eie ontwikkeling.

In die **interaksie tussen biologie en kultuur** (Erikson verwys hierna as die 'radius [netwerk] van betekenisvolle verhoudinge') moet daar sterktes ('psigososiale modaliteite') na vore tree (Erikson, 1980: 178). In figuur 4.1 word die netwerk van betekenisvolle verhoudinge geïllustreer. Hiervolgens kan gesien word dat individue eerstens in 'n verhouding staan tot die primêre versorger (by suigeling) of ouers (by afhanklike kinders), versorgers (by afhanklike kinders) en kinders (by ouers). Daarna tree al die ander persone na vore in 'n hiërargiese volgorde. Ten tyde van interaksie in hierdie sosiale verhoudinge is daar sosiale prosesse waardeur modaliteite gedurende elke lewensfase bereik moet word. Uit tabel 4.2 kan ons aflei dat adolessente ten tyde van interaksie met die portuurgroep of ten tyde van interaksie met rolmodelle die modaliteit moet verwerf om hulself te wees en hulself met ander te deel.

4.2.4 PSIGOSOSIALE MODALITEIT EN DIE SOSIALE PROSES

Die psigososiale modaliteit wat tydens interaksie verwerf word, dien as sterkte in 'n geestesgesonde persoonlikheid. Dit kan soos volg voorgestel word:

Tabel 4.2 Die psigososiale modaliteit wat verwerf moet word tydens interaksie in elke ontwikkelingstadium

ONTWIKKELINGS-FASE	MODALITEIT WAT BEREIK MOET WORD	SOSIALE PROSES WAARDEUR DIT GESKIED
babastadium	om te ontvang maar ook te gee	wederkerige verhouding met versorger
peuters	om te hou, maar ook te laat gaan	navolging van ouers
vroeë kinderjare	om te word: sodat ander van jou kan hou	identifikasie met naby gesinslede
skooljare	om dinge te voltooi	by die skool en skoolomgewing
adolessensie	om jousef te wees en om jousef te deel met andere	portuurgroep en in modelle van leierskap
vroeë volwassenheid	om jousef te verloor en te vind in iemand anders	vennote in vriendskap; seks; kompetisie; koöperasie
volwassenheid	om verantwoordelikheid te neem vir ander	gedeelde verantwoordelikheid en huishouding
laat volwassenheid	om te wees deur dit wat jy was en om te erken dit wat jy nie was nie	die mensdom en my mense

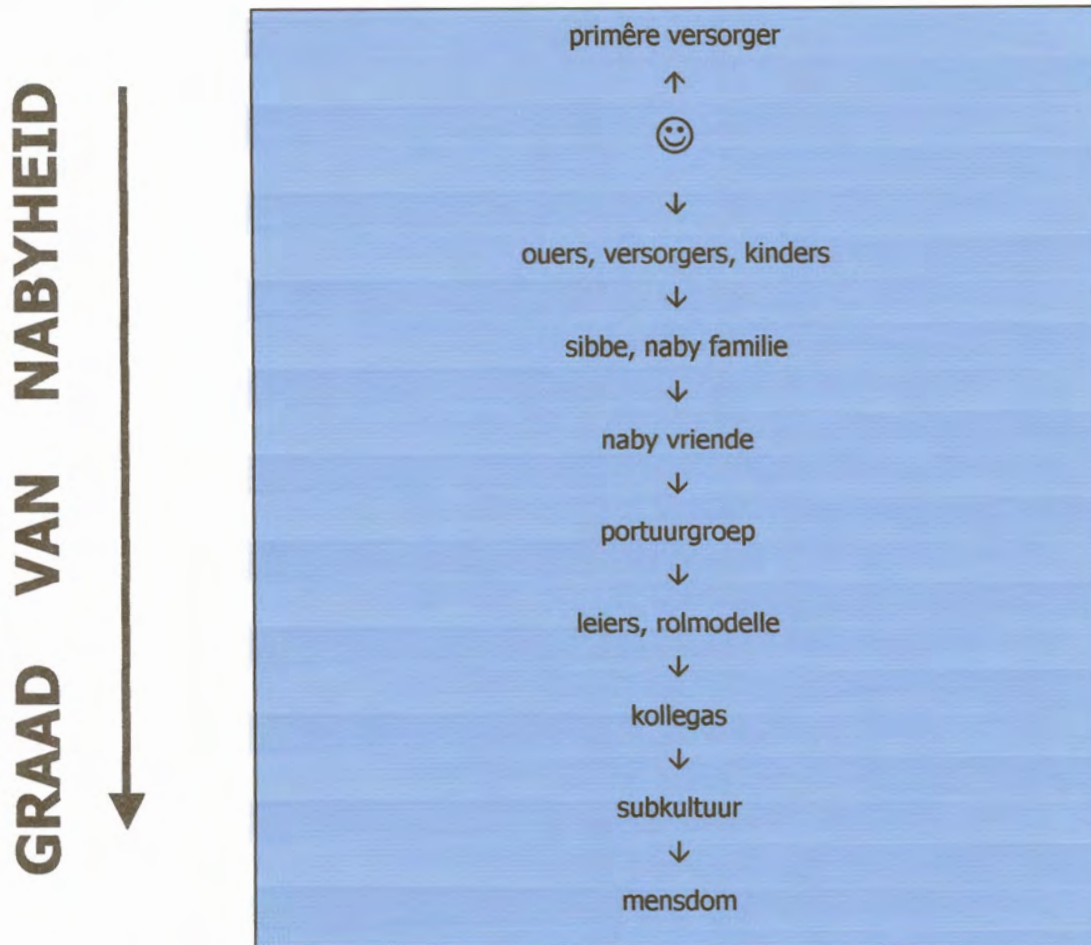
(Erikson, 1980: 18-107; aangepas uit Newman & Newman, 1997: 76)

Elkeen van die genoemde prosesse word ondersteun deur 'n **netwerk van betekenisvolle sosiale verhoudinge** (figuur 4.1) wat bestaan uit naby (persoonlike meganismes) en ver (samelewingsmeganismes) verhoudings.

4.2.5 'N NETWERK VAN BETEKENISVOLLE VERHOUDINGS

Die mens is slegs mens tussen ander mense. Reeds vanaf geboorte stig die mens verhoudings met ander mense. Aanvanklik vind hierdie interaksie plaas met die persone die naaste aan die individu (persoonlike meganisme) en later brei dit uit na ander mense (samelewingsmeganisme). Hierdie netwerk van betekenisvolle verhoudings word geïllustreer in figuur 4.1. Persoonlike en samelewingsmeganismes ondersteun individue in die absorbering en herorganisering van inligting wat lei tot unieke hanteringsgedrag met 'n konsekwente probleemoplossingsmoontlikheid.

Figuur 4.1 Betekenisvolle sosiale verhoudings

(vertaal en aangepas uit: Newman & Newman, 1997: 77)

4.2.6 HANTERINGSGEDRAG

Hanteringsgedrag is 'n belangrike konsep in die psigososiale teorie aangesien dit ruimte laat vir die verduideliking van hoe nuwe, oorspronklike, kreatiewe, unieke en vindingryke gedrag tot stand kom, maar ook hoe identiteitsverwarring manifesteer in gedrag wat ingehou word of uitgereageer word (sien ook 4.5). Een van die meer resente leerteoretiese paradigmas vir die beskrywing en verklarings van gedrag word gevind in die kognitiewe leerteorie. Navorsing het getoon dat kognitiewe faktore operasioneel beskryf kan word as daardie dinge wat mense vir hulself sê, positief of negatief (Wolff in Louw, 1989: 92). Adollesente is kreatiewe wesens en aanvaar nie alles wat vir hul gesê word nie. Nuwe moontlikhede om na ou probleme te kyk is vir hul soms meer moontlik in

vergelyking met ouer mense wat reeds gevestig geraak het in hul kognitiewe patrone van denke en in hul manier van optrede. **Nuwe maniere van optrede en denke** (hanteringsgedrag) **laat ontwikkeling en groei van individue toe** en daardeur skep hulle hul eie meganismes om uitdagings te hanteer (Newman & Newman, 1997: 79-80; Wu, 2001:1*).

Ontwikkeling word geoptimaliseer wanneer individue nuwe gedrag en verhoudings in werking stel as gevolg van nuwe vaardighede wat aangeleer en konflikte uit vorige stadia wat suksesvol opgelos is.

4.3 DIE ONTWIKKELINGSTAKE VAN ADOLESSENSIE

In adolessensie, net soos in enige ander ontwikkelingsfase, is elke mens eintlik 'n baanbreker, aangesien dit vir die persoon op daardie stadium 'n onbekende terrein is. Tydens adolessensie moet individue nie net hulself vind nie, maar ook leer om hul eksterne omgewing te hanteer, hul moontlikhede en beperkinge leer ken en die rol wat hul in die wêreld moet vervul, ontgin.

Met die aanvang van adolessensie moes die adolessent reeds agtien komplekse vaardigheidsisteme (sien tabel 4.3) bemeester het. Die fase van adolessensie word gekenmerk deur intense fisiese en psigiese groei en ontwikkeling ten opsigte van die volgende vyf areas:

- fisiese maturasie;
- formele operasies;
- emosionele ontwikkeling;
- portuurgroepsverhoudings; en
- seksuele oriëntasie.

Tabel 4.3 Vaardigheidsisteme wat potensieel beskikbaar is ná bemeestering van ontwikkelingstake vir verhoogde beheer oor die omgewing

ONTWIKKELINGSTAAK WAT REEDS BEMEESTER BEHOORT TE WEES	ONTWIKKELINGSTAAK WAT NOG BEREIK MOET WORD
1. sosiale gehegtheid	1. fisiese maturasie
2. maturasie van die sensoriese, persepsuele en motoriese funksies	2. formele operasionele denke
3. sensomotoriese intelligensie en primitiewe oorsaaklikheid	3. emosionele ontwikkeling
4. verstaan die aard van dinge en die skep van kategorieë	4. deel van portuurgroepsverhoudings
5. emosionele ontwikkeling	5. seksuele oriëntasie
6. voortsetting van beweging	
7. fantasiespel	
8. taalontwikkeling	
9. selfbeheer	
10. geslagsrolidentifikasie	
11. vroeë morele ontwikkeling	
12. teorie oor die self	
13. groepspele	
14. konkrete operasionele denke	
15. selfevaluering	
16. vriendskappe	
17. spanspele	
18. bemeestering van sosiale rolle	

(vertaal en aangepas uit: Newman & Newman, 1997: 634)

Elkeen van die bogenoemde reeds bemeesterde take speel 'n belangrike rol tydens die adolessensie-fase in die aanvaarding van nuwe uitdagings en om lewensprobleme die hoof te bied.

Die ontwikkelingstake wat in hierdie fase suksesvol deurgewerk moet word, word vervolgens bespreek. Die belangrikheid van die suksesvolle deurwerking van hierdie take is geleë in die aanvaarding van die volgende fase, naamlik volwassenheid.

4.3.1 FISIESE MATURASIE

Fisiese maturasie is die fisiese verandering waardeur die adolessent se liggaam gaan en word gekenmerk deur vinnige fisiese groei. Hierdie groei sluit die volgende in:

- uitermatige groei ten opsigte van lengte;
- gewigstoename en spiersterkte;
- maturasie van die reprodusiewe sisteme;

- verskyning van sekondêre geslagstekens; en
- 'n verandering in die liggaamsvoorkoms.

Bogenoemde impliseer dus 'n **totale fisiese verandering**. Fisiese veranderings beïnvloed psigologiese en sosiale ontwikkeling op drie verskillende maniere, naamlik:

- dit verander die mens se vermoë om take te verrig – vroeë adolessente beskik oor beter koördinasie en uithouvermoë as tydens die vorige fase;
- dit verander die mening wat ander oor die persoon het – vroeë adolessente kan persepsies skep wat nie waar is nie, byvoorbeeld dat hulle minder troeteling nodig het as tydens die vorige fase; en
- dit verander die mening wat adolessente oor hulself het – vroeë adolessente mag dalk volgens hul eie belewing meer soos volwassenes voel as wat dit werklik emosioneel die geval is. Daarenteen, indien hul fisiese groei vir hulle teleurstellend is, mag volwassenheid vir hulle moeiliker aanvaarbaar wees (Newman & Newman, 1997: 634; Shaffer, 1993: 181).

Die mate waartoe die samelewing fisiese maturasie evalueer, is ook belangrik, aangesien elke kultuur hul eie waardestelsel het aan die hand waarvan hulle dit evalueer (sien ook 4.1). Die aanvaarding van die adolessent se liggaamsvoorkoms en die kulturele waarde wat daaraan geheg word, beïnvloed toekomstige psigososiale ontwikkeling (Louw, *et al.*, 1998: 397; Newman & Newman, 1997: 635).

4.3.2 FORMELE OPERASIONELE DENKE

Verstandelike aktiwiteite ondergaan verandering net soos met fisiese groei die geval is. Adolessente begin in nuwe terme dink oor hul wêreld. Denkprosesse raak meer abstrak en adolessente is in staat om op verskeie sake tegelyk te fokus. Denkprosesse raak meer **reflektief**; die adolessente raak intens bewus van hul eie denke rondom die akkuraatheid en nie-akkuraatheid van hul kennis. Hulle is in staat om hipoteses te vorm rakende gebeure wat hulle nog nooit voorheen ervaar het nie. Hierdeur kan hulle toets of aflei wat die waarheid is (Steinberg, 2001:3-4*). Hierdie komplekse kognitiewe vermoë is deur Jean Piaget beskryf as 'formele operasies' (Louw, *et al.*, 1998: 418; Newman & Newman, 1997: 644; Papalia & Olds, 1978: 267).

Piaget dui aan dat 'n kwalitatiewe skuif in denke, vanaf konkrete na formele operasionele denke, na vore tree tydens hierdie fase. Dit word gekenmerk deur meer logiese beginsels as persepsies en ervarings. 'n Sentrale beginsel van formele operasionele denke is die vermoë om alle moontlike kombinasies van voorstelle en die interverwantskap daarvan te kan oorweeg in besluitneming. Vaardighede wat noodsaaklik is vir hierdie probleemoplossingsmetode is:

- eerstens die vermoë om afsonderlike faktore en die invloed van elke faktor te kan identifiseer;
- tweedens die vaardigheid om die interaksies tussen die faktore te kan oorweeg; en
- derdens moet die persoon 'n sistematiese metode kan ontwikkel vir toetsing van elke faktor in kombinasie met die ander (Newman & Newman, 1997: 644-645).

Ses konsepsuele vaardighede tree na vore gedurende elke fase van formele operasies.

Dit is die vermoë om:

- twee of meer kategorieë van veranderlikes gelyktydig te manipuleer;
- oorweging te skenk aan die veranderinge wat met tyd intree;
- logiese gevolge van gebeure te hipotetiseer;
- gevolge van aksies te antisipeer;
- logiese en onlogiese konsekwensies in stellings te identifiseer; en
- relativisties te dink oor die self, andere en die wêreld.

Egosentrisme verwys na die kind se beperkte perspektief wat die aanvang van elke nuwe fase van kognitiewe ontwikkeling kenmerk. Tydens adolessensie ontdek adolessente dat hul idees nie deur almal gedeel word nie. In 'n pluralistiese samelewing mag individue hul eie onderskeie doelwitte en aspirasies hê. Buigbaarheid van denke is deel van ontwikkeling tydens formele operasies en het tot gevolg dat egosentrisme verdwyn.

Adolessente mag hulleself onttrek en isoleer wanneer bewuswording van egosentrisme plaasvind. Dit gebeur veral wanneer hulle voel dat niemand hulle verstaan nie en dat niemand simpatie het vir hul denke nie. Hierdie gedrag inhibeer sosiale interaksie. Daar word hierna verwys as die vorming van 'n **persoonlike fabel**. Wanneer adolessente egter gepreokkupeerd raak daarmee dat hulle die kern is van ander se belangstelling en aandag neem egosentrisme toe en word daarna verwys as 'n **denkbeeldige gehoor**. Egosentrisme kom egter nie net tydens die adolessente jare voor nie, maar ook tydens

elke ander ontwikkelingsfase. Dit gebeur veral wanneer individue staatmaak op hul eie ervarings en persepsies ten einde angstigheid, wat gepaard gaan met onsekerheid tydens die betrokke fase, te minimaliseer (Louw, *et al.*, 1998: 423-424; Newman & Newman, 1997: 647-648; Papalia & Olds, 1978: 268-269; Rycek, 1998: 1*; Steinberg, 2001: 3*).

Adolescente oorkom egosentrisme wanneer hulle begin om 'n verskeidenheid rolle te vervul wat konflikerende maar ook verenigbare eise stel. Deelname aan 'n verskeidenheid rolle fasiliteer relativistiese denke deur te demonstreer dat dit wat aanvaarbaar is en gewaardeer word in een situasie nie noodwendig aanvaarbaar is en gewaardeer word in 'n ander situasie nie. Deelname aan 'n meer heterogene portuurgroep wat kognitiewe ontwikkeling by adolessente fasiliteer, is 'n omgewingstoestand wat ook egosentrisme verminder.

Die hoërskoolkurrikulum bevorder ook kognitiewe ontwikkeling. Vakke soos wetenskap, wiskunde en tale stel adolessente formeel bloot aan die hipoteties-deduktiewe denksstyl van redenering (Newman & Newman, 1997: 649-650; Papalia & Olds, 1978: 269-270).

4.3.3 EMOSIONELE ONTWIKKELING

Emosionele verandering tydens adolessensie is hoofsaaklik die manier waarop individue na hulself kyk en hul vermoë om onafhanklik te funksioneer (Steinberg, 2001: 3-4*). Adolessensie word gekenmerk deur emosionele onstabielheid, buierigheid en emosionele uitbarstings. Adolessente raak bewus van 'n groter gedifferensieerde palet van emosies wat hulle nog nie vantevore ervaar het nie – veral negatiewe emosies raak meer intens. Negatiewe emosies sluit in: angstigheid, skaamheid, verleentheid, skuldgevoelens, beskroomdheid, depressie en woede. Adolessente dogters het 'n verhoogde bewustheid van negatiewe emosies waarvan die fokus op hulself gerig is. Selfveragting en aggressie is voorbeelde hiervan (Ostro, *et al.*, en Stapley & Haviland in Newman & Newman, 1997: 653).

Vir die doel van hierdie studie is dit belangrik om daarop te let dat daar 'n wegswaai is vanaf emosionele afhanklikheid, wat kenmerkend is van die kinderjare, na **emosionele onafhanklikheid**, wat kenmerkend is van volwassenheid. Steinberg (2001: 5*) reken dat dit van die redes is hoekom adolessente nie noodwendig na hul ouers gaan in

krisistye nie. Hulle het dan reeds tot die besef gekom dat ouers nie alwetend en almagtig is nie. 'n Groot deel van hul emosionele energie is belê in verhoudings buite die gesin. Hulle beleef dikwels groter aanvaarding in daardie verhoudings en sal hulle dus in krisistye na daardie verhoudings wend. Adollesente sien dikwels op hierdie stadium hul **ouers as mense** en nie meer slegs as ouers nie.

Emosionele probleme tydens adolessensie word vergestalt in die uitdrukking en hantering daarvan. Wanneer individue nie 'n greep op die probleem kan kry nie, is dit moontlik dat oormatige beheer van emosies na vore kan tree. Die verskynsels wat beskou word as relevant met betrekking tot genoemde is die volgende:

- eetversteurings;
- misdadigheid;
- depressie;
- risiko-gedrag; en
- substansmisbruik.

4.3.3.1 EETVERSTEURINGS

Eetversteurings is dikwels 'n gevolg van seksuele mishandeling (Bass & Davis, 1997: 50). Daar moet in gedagte gehou word dat hierdie probleem spruit uit die **oormatige beheer** en **uitdrukking van emosies**. *Anorexia nervosa*, *bulimia nervosa* en ooreet is die drie verskynsels wat voorts bespreek sal word.

Volgens die American Psychiatric Association (1994) word die volgende gereken as die kenmerke van *anorexia nervosa*:

- die liggaamsmassa is 85% minder as wat dit behoort te wees;
- 'n intense vrees vir gewigstoename of vet, hoewel die persoon reeds ondergewig is;
- 'n versteuring in die wyse waarop persone hul liggaamsmassa of -vorm beleef en dat dit 'n oordrewe invloed het op hul selfevaluering of ontkenning van die erns van die huidige lae liggaamsgewig; en
- amenoree vir minstens drie opeenvolgende menstruele siklusse.

Anorexia nervosa wat in letterlike terme 'die senuweeagtige verlies van aptyt' (Parrott, 1993: 105; Shaffer, 1993: 180) beteken, is 'n eetversteuring wat waarskynlik die gevolg

is van angstigheids en oormatige beheer van emosies. *Anorexia nervosa* word hoofsaaklik by adolessente dogters aangetref. Die simptome neem dikwels 'n aanvang kort na gewigstoename wat geassosieer word met puberteit. Adolessente met dié eetversteuring fokus hul aandag op oorbeheer van hul emosies rondom gewigsverlies. Hulle neem 'n obsessiewe, gedetermineerde houding in ten opsigte van die weiering van kos (Newman & Newman, 1997: 653).

Oorsake vir dié toestand word aangegee as 'n nastrewing om maer te wees, 'n preokkupasie met liggaamsgewig en -vorm, 'n versteurde liggaamsbeeld, 'n lae selfbeeld en perfeksionisme (Newman & Newman, 1997: 654; Sue, *et al.*, 1994: 522). Benson (in Woodward, 1997: 135) wys ook op kliniese werk wat gedoen is en wat suggereer dat *anorexia* dui op 'n **verwerping van die vroulike identiteit** – 'n patologiese vlug van 'normale' volwasse vroulikheid na 'n intense onderdrukking van 'normale' vroulike liggaamsprosesse en –karaktertrekke.

Bulimia nervosa se letterlike betekenis is 'onversadigbare honger' of 'so honger soos 'n bees' (Parrott, 1993: 106). Persone met dié versteuring is vraateters wat groot hoeveelhede kos in kort tye verorber. Dit gebeur ongeveer twee tot drie keer per week. Hul gewig word beheer deur van die kos ontslae te raak deur braking of die gebruik van lakseermiddels. Hierdie persone verloor dan beheer oor hul eetgewoontes en gebruik ontoepaslike metodes ten einde hul gewig te beheer (Newman & Newman, 1997: 523; Shaffer, 1993: 180; Sue, *et al.*, 1994: 523).

Steiner (1998:1*) meld dat daar 'n verband is tussen patologiese denke en emosies rakende voorkoms, kos en eetgedrag wat lei tot veranderings in liggaamsamestelling en liggaamsfunksionering en wat direkte gevolge is van hierdie simptome. Daar word na hierdie versteurings verwys as 'psigosomatiese sindrome', aangesien dit verband hou met psigologiese en somatiese funksionering.

Ooreet is 'n versteuring waar persone kompulsiewe ooreet-sessies betree. Vir die seksueel mishandelde persoon wat besluit het om te ooreet is daar 'n kognitiewe korrelasie tussen 'om (fisies) groot te wees' en 'seksuele onaantreklikheid' (Bass & Davis: 1988:50).

Al drie hierdie eetversteurings is selfdestruktiewe gedrag alhoewel slegs *anorexia nervosa* en *bulimia nervosa* lewensbedreigende versteurings is.

4.3.3.2 MISDADIGHEID

In teenstelling met adolessente wat emosies oormatig beheer, is daar aan die ander kant van die pendulum adolessente wat impulsief is en hoogs reaktief teenoor enige omgewingstimuli wat hulle emosioneel opwek, optree. Dit wil voorkom of hulle nie in staat is om die intensiteit van hul reaksies te beheer nie. 'n Gevolg van hierdie impulsiewe optrede is dat hierdie adolessente betrokke kan raak in misdadige aktiwiteite. Diefstal is 'n absorberende aktiwiteit wat iemand vir 'n kort rukkie kan laat vergeet – ook van seksuele mishandeling. Dit raak 'n manier om afleiding of opwinding te skep. Diefstal is ook 'n manier om outoriteit te herdefinieer. Dit kan gebruik word om 'iets' te probeer terugkry van dit wat by die persoon gesteel is (Bass & Davis, 1997: 50-51).

Adolessente word van kleins af blootgestel aan geweld deurdat die media dit tydens spitsure op televisie letterlik in mense se huise indra (Columbia University College of P & S Complete Home Medical Guide, 2001: 2; Newman & Newman, 1997: 654-655). Dit word vir hulle 'n aanvaarde norm van die wyse waarop probleme hanteer behoort te word.

Vir geen ander vorme van misdadigheid, behalwe diefstal, kon in die literatuur verifikasie gekry word dat daar 'n korrelasie tussen misdadigheid en seksuele mishandeling is nie, daarom word daar in hierdie hoofstuk volstaan met die inligting verstrekk.

4.3.3.3 DEPRESSIE

Adolessente se depressie is dikwels moeilik sigbaar. Adolessente beskik oor die vermoë om depressie te maskeer deur normaal op te tree en te praat. Campbell (in McDowell & Hostetler, 1996: 62) stel dit soos volg:

Teenage depression is difficult to identify because its symptoms are different from the classical symptoms of adult depression. For example, a teenager in mild depression acts and talks normally. There are no outward signs of depression.

Mild teenage depression is manifested in fantasies, in daydreams, or in dreams during sleep. Mild depression is detectable only by somehow knowing the child's thought pattern and thought content.

In the vast majority of cases, only in severe depression the teenager actually appears depressed. ...There is an exception to this, however. Teenage depression is difficult to identify because teens are good at "masking" it; that is, they can cover it by appearing OK even when they are absolutely miserable. This is often called 'smiling depression'. This is a front which teenagers employ unconsciously. ...primarily when other people are around. When depressed teenagers are alone, they let down or relax the mask somewhat.

Die volgende word aangebied as moontlike oorsaaklike faktore vir depressie tydens dié ontwikkelingsfase (McDowell & Hostetler, 1996: 62-64; Newman & Newman, 1997: 655-657; Shapiro, 1994: 32-40, 67-71):

- **Biologiese faktore:** Depressie het dikwels 'n fisiese oorsaak. Te min slaap, onvoldoende oefening, die gevolge van substansmiddels, fisiese siekte en 'n onvoldoende dieet kan bydra tot die ontstaan van depressie. By die adolessente dogter is die premenstruele sindroom ook 'n bydraende faktor. Hormonale verandering kan ook by al die faktore wat verder genoem word 'n beduidende rol speel. Navorsing het bewys dat depressie dikwels 'n genetiese faktor het en dat dit voorkom in sekere families.
- **Ambivalensie:** Wanneer mense tot die ontdekking kom dat dit nie saak maak hóé hard hulle probeer nie, maar dat hulle aan 'n sekere situasie nie kan ontsnap of dit kan verander nie, is die algemene respons depressie. Daar word ook na dié toestand verwys as aangeleerde hulpeloosheid.
- **Ouerlike verwerping of die verlies van 'n ouer:** Adolessente wat verwerping deur hul ouers ervaar of 'n ouer verloor, hetsy deur die dood of egskeiding, is geneig om in 'n gat van depressie weg te sink.
- **Mishandeling:** Navorsingsbevinding het bewys dat daar 'n korrelasie is tussen depressie en fisiese en seksuele mishandeling.
- **Negatiewe denke:** Wanneer adolessente hul wêreld en lewensverwagtinge, hulself en hul toekoms negatief evalueer, tree depressie in. Wanneer hulle dan kyk na hul omgewing beleef hulle net frustrasie, teenspoed en hulpeloosheid. Hierdie spiraal van negatiewe denke maak dit vir hulle onmoontlik om daaraan te ontsnap.

- **Lewenstres:** Wanneer die lewe as stresvol ervaar word en 'n gevoel van oorweldiging en bedreiging beleef word, is een moontlike reaksie dié van depressie. Ekonomiese stres het ook 'n beduidende invloed op gesinne en lei dikwels tot minder troeteling van die kinders. Stres word ook verhoog deur onderwyser-, portuurgroeps- en liefdesverhoudings wat problematies raak; toekomsbesluite wat geneem moet word; alleenheid en onpopulariteit; akademiese uitdagings; seksuele oriëntasie; portuurgroepsverwerping en huwelikskonflik tussen die ouers.
- **Woede:** Adollesente wat nie vaardighede aangeleer het om woede effektief te hanteer en om op aanvaarbare wyse uiting daaraan te gee nie, sukkel meer dikwels met depressie.
- **Skuldgevoelens:** Wanneer adollesente voel dat hulle iets verkeerd gedoen het of dat hulle nie 'n doelwit kon bereik nie, bring dit skuldgevoelens na vore wat lei tot selfveroordeling, hulpeloosheid en ander simptome van depressie. Skuldgevoelens en depressie kom dikwels saam voor.

4.3.3.4 RISIKOGEDRAG EN SUBSTANSMISBRUIK

Motorongelukke, strafbare manslag en selfmoord word geag as van die belangrikste risikogedrag wat die dood van adollesente veroorsaak. Persone in hierdie ontwikkelingsfase is bekend daarvoor dat hulle oor die algemeen nie ag slaan op hul eie veiligheid en dié van andere nie. Voorbeelde hiervan is roekelose bestuur, ander waaghalsige blootstelling, onverantwoordelike seksuele gedrag en substansmisbruik - veral sigarette en aanverwante produkte, alkohol en dwelms (Columbia Univesity College of P & S Complete Home Medical Guide, 2001: 3*). Die dra van wapens en die onverantwoordelike gebruik daarvan het ook toegeneem sedert die middel tagtigerjare (Newman & Newman, 1997: 642).

Bass en Davis (1997: 48; 51; 219-220) noem dat selfmutilasie en dobbelary ook risikogedrag is wat gepaard gaan met seksuele mishandeling. Selfmutilasie kan verskillende vorme van selfbeseerende gedrag aanneem. Selfmutilasie is 'n manier waarop individue die mishandelingsinsident naboots wat op 'n herkenbare gevolg uitloop. Selfmutilasie en dobbelary sal verder toegelig word in hoofstuk 5.

Tans mag persone onder die ouderdom van agtien jaar nie toegelaat word binne dobbelhuise nie. Aangesien daar in hierdie studie gefokus word op persone wat nog nie ekonomies onafhanklik is nie, word hiermee volstaan deur slegs daarna te verwys as deel van risikogedrag.

4.3.4 PORTUURGROEPSVERHOUDINGS

Gedurende adolessensie verskuif die fokus vir die adolessent vanaf emosionele afhanklikheid van die ouers na onafhanklikheid van die ouers en 'n groter afhanklikheid van aanvaarding deur die portuurgroep. Die portuurgroep gee die pas aan ten opsigte van konformiteit soos belangstellings en klerestyl. Sterk klem word geplaas op groepsidentiteit en om vriende te maak (American Academy of Child and Adolescent Psychology, 2001: 1-3*). Die sosio-ekonomiese sisteem het nie dieselfde waarde vir adolessente as vir volwassenes nie en hulle beweeg daarom makliker transkultureel.

Gedurende hierdie ontwikkelingsfase moet adolessente 'n eie identiteit vestig. Hierdie identiteit hou ook verband met ander verhoudings in hul lewe, onder andere dié van die portuurgroep. Die aard van portuurgroepe word bepaal deur die unieke kenmerke van hul lede. Die etlike goed gedefinieerde karaktertrekke van die groep verleen stabiliteit aan die adolessent se identiteit, aangesien daar met dié karaktertrekke geïdentifiseer kan word (Louw, *et al.*, 1998: 457-460).

Die invloed van die portuurgroep is nooit neutraal nie, alhoewel totale konformiteit nie 'n vereiste is nie. Portuurgroepsdruk kan 'n positiewe invloed uitoefen op adolessente se selfbeeld en selfrespek. As lede van 'n portuurgroep het die lede meer invloed as wanneer die individu in eie hoedanigheid sou optree. Gedurende hierdie ontwikkelingsfase begin die adolessente meer tyd met hul vriende deurbring as by hul ouers. Vriendskappe raak dus belangrik, want:

- adolessente deel hul gevoelens en gedagtes met hul vriende;
- vriende help hulle om meer onafhanklik te raak en hulle fasiliteer die proses om uit te kom by die antwoord op die vraag: 'wie is ek?';
- vriende moet lojaal wees en dit moet mense wees met wie hulle vrymoedig kan verkeer;
- kwaliteit vriendskappe is belangrik;

- die stabiliteit van vriendskappe word gemeet deur te kyk na gewilligheid om mekaar te help en te ondersteun; en
- daar word gesoek na vriende met wie hulle kan identifiseer.

Giordano, *et al.*, (in Newman & Newman, 1997: 684) wys daarop dat daar binne die verskillende kultuurgroepe wel verskille gevind word ten opsigte van portuurgroepsverhoudings. Dit kan soos volg met mekaar vergelyk word:

Tabel 4.4 Kulturele verskille in portuurgroepsverhoudings

	WIT RESPONDENTE	AFRO-AMERIKAANSE RESPONDENTE
OUERBETROKKENHEID	minder ouerbetrokkenheid en meer selfstandig	hoë vlak van ouerbetrokkenheid met meer ouerlike toesig is gerapporteer
GROEPSDRUK	portuurgroep is baie belangrik	ervaar minder groepsdruk en erkenning deur die portuurgroep is minder belangrik
VRIENDSKAPPE	hoë vlakke van intimiteit in vriendskappe	laer vlakke van intimiteit is gevind in vriendskappe en die intensiteit van die vriendskappe is aansienlik laer
SOSIALISERING	is meer afhanklik van hul vriende en van die gesinslede om gevoelens van selfwaarde en emosionele sekuriteit te voorsien	funksioneer meer onafhanklik en aanvaar meer geredelik hul vriende

(Newman & Newman, 1997: 684)

4.3.5 SEKSUELE ORIËNTASIE

Die verwerwing van 'n seksuele oriëntasie moet ook deur die adolessent suksesvol deurgewerk word. Seksuele oriëntasie kan gesien word as die voorkeur wat gegee word aan 'n gesel en affektiewe verhoudings. Sekere mense is aangetrokke tot mense van die teenoorgestelde geslag (heteroseksualiteit), terwyl andere aangetrokke is tot mense van dieselfde geslag (homoseksualiteit) teenoor nog andere wat aangetrokke is tot mense van beide geslagte (biseksualiteit) (Newman & Newman, 1997: 665). Die verskillende stadia van seksuele oriëntasie met die uiteindelijke doel om 'n eie seksuele identiteit te vestig, kan soos volg ingedeel word:

Tabel 4.5 Die verskillende stadia van seksuele oriëntasie tydens adolessensie

VROEË ADOLESSENSIE (12 – 14 jaar)	MIDDEL ADOLESSENSIE (14 – 17 jaar)	LAAT ADOLESSENSIE (17 – 19 jaar)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ dogters se ontwikkeling is vroeër as seuns ✓ vriendskappe van dieselfde geslag en groepsaktiwiteite is belangrik ✓ skaam en bloos maklik ✓ spog graag ✓ privaatheid raak belangrik ✓ eksperimenteer met liggaam (masturbasie) ✓ bekommerd oor eie normaliteit 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ bekommerd oor seksuele aantreklikheid ✓ verander voortdurend verhoudings ✓ beweeg na heteroseksualiteit en vrees homoseksualiteit ✓ teerheid teenoor teenorgestelde geslag ✓ gevoelens van liefde en passie 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ raak betrokke in ernstige verhoudings ✓ sekerheid rondom seksuele identiteit ✓ beskik oor die vermoë tot sensuele en teer liefde

(saamgestel vanuit: American Academy of Child & Adolescent Development: 2001: 1-3*)

Uit bogenoemde is dit duidelik dat die adolessent as mens in totaliteit ontwikkel. Seksuele mishandeling tydens die kinder- of adolessente jare kan hierdie ontwikkeling rem. Ten einde die volgende ontwikkelingsfase te betree en die ontwikkelingstake van volwassenheid suksesvol te kan aanpak, is dit belangrik dat die ontwikkelingsaspekte wat geskaad kon geword het deur seksuele mishandeling tydens terapie geïdentifiseer en gehanteer behoort te word.

4.4 TERAPEUTIESE ONTWIKKELINGSASPEKTE WAT MOONTLIK DEUR SEKSUELE MISHANDELING GESKAAD KON GEWORD HET

Adolessensie is 'n tydperk van groot moontlikhede, maar ook 'n tydperk waarin 'n prys betaal word vir die voorreg om te groei tot volwassenheid. Daar is baie beperkings van buite wat hierdie groei psigies kan inhibeer, waarvan seksuele mishandeling 'n faktor kan wees.

Terapie aan adolessente wat seksuele mishandeling as deel van hul lewe moet integreer, sal afhang van die ontwikkelingsfase waartydens die mishandeling plaasgevind het.

Ontwikkelingstake wat nie tydens daardie fase en die daaropvolgende fases, indien dit van toepassing is, suksesvol afgehandel is nie, sal ook die **fokus van terapie** moet wees.

Alhoewel die narratiewe benadering "die probleem is die probleem"¹⁸ as uitgangspunt voorhou, is die onbemeesterde ontwikkelingstake deel van die probleemoplossing. Die adolessent moet tydens terapie vorder tot selfkennis en selfaanvaarding. **Selfaanvaarding** staan sentraal tot geestesgesonde persoonlikheidsontwikkeling. Selfaanvaarding kan die volgende insluit:

- aanvaarding van die liggaam en voorkoms;
- persepsieverandering ten opsigte van eie tekortkominge en sterkte asook dié van ander;
- minderwaardigheidsgevoelens as simptoem van selfverwerping;
- respons op verwerping en kritiek;
- die balans tussen die 'werklike' en 'geïdealiseerde' self;
- persepsieverandering ten opsigte van selfaanvaarding en die aanvaarding van ander;
- assertiwiteit; en
- spontaneiteit.

4.5 SAMEVATTING EN REFLEKSIE

Die vestiging van 'n eie identiteit is geen maklike opgaaf nie. Trauma gedurende adolessensie en enige van die vorige ontwikkelingsstadia kan die verwerping van 'n eie identiteit kompliseer. Adolessensie word gekenmerk deur 'n fase van ekstreme stres en verwarring. Probleme in die lewe van mense word op verskillende maniere gehanteer. Volgens Parrott (1993: 21-24) is daar drie algemene hanteringstyle waardeur jong mense uiting aan hul probleme gee. Hulle:

- hou dit in;
- reageer uit; of
- integreer dit.

---

¹⁸ Dit word volledig in hoofstuk 3 bespreek.

Dit is juis in hul gedrag dat adolessente sigbaar raak as persone wat probleme het wat té groot is vir hulself om te hanteer en dat hulle op hulpverlening aangewese is. In hoofstuk ses sal daar gefokus word op hoe die respondente presenteer ná seksuele mishandeling.

Adolessente wat geraak is deur seksuele mishandeling en wat nie die geleentheid gekry het om die insident of insidente te integreer en 'n positiewe identiteit te verwerf nie, dra dit oor na hul volwasse jare. Die gevolg is dat die ontwikkelingstake gedurende die volgende fase, naamlik volwassenheid, nie suksesvol deurgevoer kan word nie. Die navorser is van mening dat die vestiging van 'n eie identiteit steeds een van dié belangrikste ontwikkelingstake is van die adolessentefase. Vanuit die navorser se eie praktykervaring is sy van mening dat hierdie ontwikkelingstak ernstig gerem word by slagoffers waar seksuele mishandeling tydens die kinderjare plaasgevind het. Die identiteit wat deur slagoffers aangeneem word, is dié van 'n slagoffer. Dit het die navorser met die vraag gelaat of dit enigsins moontlik is om 'n identiteit losstaande van die slagofferidentiteit te verkry. Die navorser het veral onder die indruk gekom dat die slagoffer self 'n aandeel moet hê in die verkryging van 'n identiteit sonder die probleem.

In die volgende hoofstuk, hoofstuk vyf, sal seksuele mishandeling en die invloed van seksuele mishandeling op die ontwikkeling van die adolessent verken word.

Figuur 4.2 Kernelemente in die verkryging van 'n eie identiteit

